

խմբերով և սրանց հետ միացած մտնում ուխտատեղին համարում, ուխտ անում, վերադառնում, կրկին սփռոցները սփռում, «մատաղ»-ը, արինոտ խորովածի հետ ուտում, մի լաւ կոնծում, երգում, պարում և շտապով վերադառնում տուն, ճանապարհին մի երկու տեղ կրկին հաց ուտելով, թէյ խմելով ու շարունակ կոնծելով:

Մինչև կէս օր բոլոր ուխտաւորներն արդէն քաշուած են լինում, մեում են միայն քահանաները, որ իրենց ստացած մատաղացունքի մորթիներն ու էրիները (աջ ոտը) բարձում են ձիերի վրայ կամ տեղն ու տեղը ծախում և վերադառնում:

ԿԱՆԵՐԴՈՒԹԻՒՆ

Կախարդութիւնը Լօռում ևս բաւական տարածուած է, այստեղ էլ գրանով պարապում են թէ տղամարդիկ և թե կանայք: Տղամարդիկ գործում են առաւելապէս «Վեցհաղորեայ» «Ախթարը», «Հաւախօտ» և այլ ձեռագիր գրքերի ցուցմունքով, ուստի և սրանց մասին մենք մանրամասն կը խօսենք, երբ բողոք կունենանք շատ դատաւներից կախարդութեան վերաբերեալ նիւթեր հաւաքելուց յետոյ այդ արուեստի զարգացման մասին մի ընդհանուր տեսութիւն անել, քննելով նաև վերոյիշեալ ձեռագիրները:

Կանանց մէջ տարածուած կախարդութիւնը աւելի ըսկզունական և աւելի ընդհանրացած է, նա յաջորդաբար աւանդուել է առանց գրաւոր մի յիշատակարանի և սրա մէջ պահպանուած են նախնի գրեթէ բոլոր տեսակի հմայութիւնների (орниѳомантия, ornifomancie), մեռելահմայութեան (Necromancie) մնացորդները:

Հաւամայութիւն.— Թռչուններից ծիծեռնակը, աղանիւն, կաշաղակն ընդհանրապէս համարում են բարեգուշակ, իսկ բուն, աղաւթ՝ չարագուշակ: Բացի սրանից՝ գուշակութիւններ են անում նայելով թռչունների ա) գտնուած տեղին, ը) հանած ձայնին և զ) կատարած գործողութեան. Այսպէս՝

Տեղը.—Երբ արագադր կտրանն է կանչում, գուշակում են, որ հիւր է գալու: Երբ հաւը թառի վրայից է կանչում՝ իսկոյն բռնում են և տան հերթիկից վայր ձգում, եթէ դէպի անկիւնը դնայ՝ լաւ: Նշան են համարում և կուտ տալիս, իսկ եթէ դէպի դուռը՝ վատ և անմիջապէս մորթում են:

Ձայնը.—Եթէ կաշաղակը կանչէ՝ հիւր կը գայ. եթէ բուն բուայ մի տան վրայ, այդտեղ բնակուողներէց մինը կը մեռնի. եթէ ագուաւը կռաւէ՝ անձրև կը գայ, իսկ եթէ դայ անէ՝ մի անասուն կը սատակի, որ նա ուտէ. դրա համար էլ գիւղացիները այդպիսի ձայն լսելիս ասում են. «Գլուխդ ուտես»:

Գործողութիւնը.—Եթէ կաշաղակը կռկռալիս երեսը դարձրնէ դէպի մի տուն՝ գուշակում են, որ այդ տնեցիները լաւ՝ իսկ եթէ պոչը դարձնէ՝ վատ համբաւ են առնելու: Եթէ մարտի իննին արագիւր վերադառնալիս կացում մի որևէ որդի կտոր ունենայ բռնած՝ պատերազմ, կոտորած է լինելու, իսկ եթէ հացարոյս ունենայ բերանում՝ հացահատիկների և պլոտուների առատութիւն պիտի լինի:

Գննդանիների միջոցով գուշակութիւն.—Թռչունների նման՝ վայրի կննդանիներից միքանիսը բարեգուշակ, միքանիսն էլ չարագուշակ են համարւում. —այսպէս, օրինակ, ագուէսը բարեգուշակ է, և այս է պատճառը, որ հարստների ժամանակ հարսը թագուորի տանը մերձենալու համբաւ տանող անձնաւորութեան աղուէս են կոչում, կամենալով «բարեգուշակ» գազափարը արտայայտել:

Սակայն ագուէսը միշտ էլ բարեգուշակ չէ, եթէ նա անցնի մարդկանց միջով, սրանից, գուշակում են, որ դրանց մէջ կռիւ է ծագելու, ուտի և շատ անգամ ասում են. «Սրանց միջով ագուէս է անցել», կամենալով յայտնել, որ նրանք միմեանց հետ կռուել են:

Իսկ նապաստակը չարագուշակ է համարւում. գիւղացին գիւղից դուրս գալիս եթէ նապաստակի է հանդիպում, շատ անգամ յետ է դառնում, գուշակելով՝ որ այդ օրուայ մտադրութիւնը չպիտի յաջողուի:

Ընտանի կննդանիներից՝ երբ շունը ոռնում է՝ գուշակում

են, որ անեցիններից մինը մեռնելու է. Երբ կատուն հիւանդի վրայ է նստում, ասում են, թէ վերջինս առողջանալու է. Երբ ձին ջրի մէջ միգում է՝ դուշակում են, որ մի մեծ դժբաղդութիւն է պատահելու, և երբ կովի պտուկն է կուրանում, մեղադրում են նրան կլթող հարսին անառակութեան մէջ:

Մարդկանց միջոցով գուշակութիւն.—Մարդկանցից կոյրը, կաղը և գոշը շարագուշակ են համարւում, ինչպէս և քահանան. Երբ մի գործի, ճանապարհ գնալիս քահանայի են հանդիպում, կամ յետ են դառնում և կամ թքում են և ձեռքը ամորձիքին քսում, որպէսզի «չարը խափանի»:

Մարդու քնագրական շարժումների միջոցով գուշակութիւն.—Եթէ աջ աչքը խաղայ՝ ուրախալի, իսկ եթէ ձախը՝ տխրալի բան է պատահելու:

Եթէ քիթը քոր դայ՝ հիւր է գալու:

Եթէ ականջը կանչէ՝ ասել է մինը յիշել է, և որպէսզի գուշակեն թէ ով է եղել, անուններ են տալիս, ում անունն վրայ որ կանջը դողարի՝ ասել է նա է յիշել:

Եթէ աջ ականջը քոր դայ՝ անձրև է գալու, իսկ եթէ ձախը քոր դայ՝ արև պիտի անի:

Եթէ աջ ձեռքը քոր դայ՝ փող է ստանալու, իսկ եթէ ձախը քոր դայ՝ ծախսելու է:

Եթէ աջ սոր քոր դայ՝ յաջողակ ճանապարհ պիտի գնայ, իսկ եթէ ձախը քոր դայ՝ ձախորդ ճանապարհ է գնալու:

Եթէ զոյգ փրճնշտայ՝ յաջողութիւն, իսկ եթէ կենտ՝ ձախորդութիւն է պատահելու:

Անշունչ առարկաների միջոցով գուշակութիւն.—*ա.*—*բոյսեր.* Միրի-սիրի կոչուած հատուերն բոյսի իւրաքանչիւր տերեւ մի անձի յատկացնելով հարցնում են մի անտեղեկ մարդու, թէ մտադրուած անձնաւորութիւնը (աղջիկը կամ տղան) սիրի-սիրի ում սիրի. Այս անտեղեկ անձը բռնում է տերեւներից մինը, որից և գուշակում են, թէ մտադրուած անձնաւորութիւնը սիրում է այն անձին, որին յատկացրուած էր այդ տերեւը:

Դարի զցեւ.—Երեք, հինգ, կամ հոթը դարի վերցնելով

նշաններ են անում մինի ծայրը կտրելով, միւսը կիսելով, երրորդը փոքր ինչ հեղքելով և այլն ու իւրաքանչիւրը մի բանի՝ օրինակ սրբի, բաղդի, կորստի, տղայի, աղջկայ նշան համարում։ Յետոյ բոլորը միասին լեցնելով ձախ բռի մէջ, աջով ծածկում են և երեք անգամ թափ տալիս։ Ապա աջ ձեռքը վերցնում են և նայելով դարիների գասաւորութեան՝ գուշակութիւններ անում։ Այս միջոցով գուշակում են, թէ հիւանդութիւնը որ սրբից է, թէ յոյի կիներ տղայ թէ աղջիկ է ծնելու, թէ կորուստը գտնուելու է, թէ ոչ, թէ կասկածելի անձնաւորութիւններից որն է գողը, թէ հարսնացու աղջիկներից որի հետ վերջիվերջոյ նշանադրուելու են և այլն։

Մաղ պտտել.—Այս կերպով գուշակում են, թէ մինի հիւանդութիւնը որ սուրբն է տուել։ Թէ և գործողութիւնը պարզ է, սակայն ամէն կին չի կարող կատարել, պէտք է, որ այդ անելու շնորհը մի որեւէ սրբից ստացած լինի երազում։ Այսպիսի կանայք կան գրեթէ բոլոր գիւղերում, և ամէնքին էլ յայտնի են։ Հիւանդի տէրը մի քանի ձու, մի երկու մոմ առած գալիս է այդպիսի մի կնոջ մօտ և նկարագրելով իւր հիւանդի դրութիւնը, խնդրում գուշակել՝ թէ որ խաչից է։ Մաղ պտտեցնողը վերցնում է մաղը, որի խեմի (չրջանակի) վրայ ցըցած է լինում ձիու պայտի երկու ականջաւոր մի մեխ։ Թէ պտտեցնողը և թէ խնդրողը իրենց աջ ձեռքերի ցուցամատերն անցկացնելով մեխի ականջների տակ՝ պահում են մաղը կախուած դրութեամբ։ Ապա պտտեցնողը ասում է. «Եթէ այսինչի հիւանդութիւնը խաչից է՝ մաղը աջ պտտուի, եթէ ոչ՝ ձախ»։ Եթէ ձախ է պտտում, ասում է, թէ հիւանդութիւնը խաչից չէ, թող դեզ անէ՝ կըլաւանայ, իսկ եթէ աջ է պտտւում՝ հաստատում է, որ խաչիցն է և յետոյ կամենալով գուշակել թէ որ խաչիցն է, շարունակում է. թէ այս ինչ խաչիցն է՝ աջ պտտուի, թէ չէ՝ ձախ։ Այս կերպ գտնելով նաև թէ որ խաչիցն է պատուէրներ է տալիս, թէ մոմով, մատաղով պէտք է գնալ այդ խաչի դուռը՝ նրա ցասումը շիջուցանելու և նա կը բժշկէ հիւանդին։

Բ. Կրակով.—Երբ փայտը այրուելիս ձայն է հանում,

գուշակում են, որ իրենց մասին խօսող կայ և որպէսզի իմանան, թէ ով է, սկսում են անուններ տալ, ում անունն վրայ որ դադարի փայտի հանած ձայնը, նա է խօսողը:

Տեառնընդառաջին վառուած խարոյկի ծուխը որ կողմը որ ուղղութի՝ այն կողմի արտերը լաւ հունձ կըտան:

Մատաղի համար վառուած կրակը եթէ լաւ վառուի՝ մատաղն ընդունելի կրկնի:

գ. *Բարեբրով*.—Սովորաբար ուխտատեղիներում երբ ցանկանում են իմանալ, թէ իրենց ուխտը կատարուելո՞ւ է, թէ ոչ և կամ իրենց մատաղն ընդունելի՞ եղաւ, թէ ոչ, վերցնում են մանր քարեր և քսում խաչքարի կամ եկեղեցու բնօրէն, պատի վրայ, եթէ կաշում է՝ ուրեմն կատարուելու է, ընդունելի է, իսկ եթէ չի կաշում, առել է չի կատարուելու, մատաղն ընդունելի չէ *):

դ. *Ջրով*.—Այս միջոցով գուշակութիւններ անելու ամենալաւ ձևը «փիճակն» է, որ հանում են համբարձման տօնին և որ ես ամենայն մանրամասնութեամբ նկարագրել եմ տօների բաժնում: Բացի սրանից՝ այս դաւառում ես տարածուած է փիլթա և մկրատ գնելը, որ դարձեալ կատարում է ջրի միջոցով:

փիլթա-գնել. —Այս կերպով առաւելապէս գուշակում են, թէ հիւանդն որ սրբի ցամաքն պատճառով մահիւն է ընկել, Գուլպայի ճագրի վրայ փաթած թում են մօտ երկու վերջոյ երկարութեան երկու տակ արած բամբակ, որ «փիլթա» է կոչւում և իւրաքանչիւրը մի սրբի յատկացնելով՝ դնում կիսից հետ ջուր ածած գաւաթի կամ մի ուրիշ ամանի վրայ, և նախ մազով ու ապա սփռոցով ծածկում: Քառորդ մամից յետոյ սփռոցն ու մազը վերցնում են և եթէ փիլթաներից մինը կամ քաղցուած լինի և կամ երկու ծայրերից բռնած արձակե-

*) Քարով գուշակելու մի ուրիշ ձև կայ Գանձակի գաւառում Քաջքի անունով (տես իմ Գանձակի գաւառը, Բ. երես 143). և Զանգեզուրի գաւառի Մեղրի գիւղում. (տես իմ Զանգեզուրի գաւառը՝ Ե. հատորում, որ շուտով լոյս կըտեսնի):

լիս ճաղը բամբակի միջից դուրս գայ¹⁾, այդ նշան է, որ հիւանդութիւնը այն սրբիցն է, որին յատկացրուած էր այդ փիլթան։ Եթէ ոչ մինը արձակուած չլինի, գուշակում են, որ «սրբից չէ», և կամ ենթադրելով, որ ուրիշ սրբերից կարող է լինել, կրկնում են՝ այլ սրբերի յատկացնելով փիլթաները։

Մկրատ կամ դանտի դնել.—Այս միջոցով էլ գուշակում են, թէ հիւանդութիւնն որ սրբի տուածն է։ Մկրանի մկրատ կամ դանակ դանադան սրբերի յատկացնելով դնում են ջրի մէջ, գիշերն այդպէս թողնում և առաւօտեան նայում, թէ նրանցից որն է ժանգոտել։ Հիւանդութիւնն այն սրբիցն է լինում՝ որին յատկացուած էր այդ ժանգոտած մկրատը կամ դանակը։

Պտղը չափել.—Սա էլ սրբի պարզ և համարում և միայն նա է այդ անում, ով երազում մի որեւէ սրբից ստացել է այդ շնորհը։ Այս կերպ գուշակում են, թէ արդեօք մինի հիւանդութիւնը սրբի և յատկապէս որի ցասման հետեանք է։ Չափողը սոթքում է իւր ձախ բազուկը մինչև արմունկը, ապա աջ գաստակով չափում է երկու թիզ, սկսելով ձախ ձեռքի միջամատից և ապա նորից չափում, սկսելով երկրորդ թիզի յանկած կէտից։ Եթէ այս անգամ չափելիս աջ ձեռքն աւելի է պարզւում և թիզը երկարում է՝ դրական գուշակութիւն են անում, իսկ եթէ կուշ է գալիս և թիզը փոքրանում՝ բացասական։

Պարկտագիր.—Գանձակի գաւառի նման Լօւին ևս ունի մի քանի տիրացուներ, որոնք կարկտագիր անելով ապահովացնում են գիւղացիների արտերն ու այգիները կարկտից։

Այս տիրացուներից ամենահաշակաւորը գսեղեցի Գրիգորն է։ Սա երբ լաւ վարձատրուելով կամենում է, որ իւր կարկտագիրը ստատիկ զօրաւոր լինի, դրում է Աւագ Հինդարթի օրը, եկեղեցու խորանում, երբ քահանան վերաբերումն է

¹⁾ Երբ ճաղը դնում են բամբակի մէջ և երկու ծայրերը միացնելով փաթաթում վերան, երբեմն մի ծայրը միւսից կարճ են թողնում, այնպէս որ փաթաթելիս՝ ճաղը կարճ ծայրից դուրս է գալիս։

կատարում, միայն թէ նախորդ օրը ութ կանոն սաղմոս պիտի քաղած լինի։ Եւ նրա դրածը այս է.

Յորժամ երթայր Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս յԵրուսաղէմ, հարցին նմա սուրբ առաքեալքն՝ Յորժամ ելանիցէ ամպ բարկութեան կարկտին զի՞նչ արտասուր։ Պատասխանի ետ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս. «Ասեցէք անունը այսորիկ, որք են. Ենոք, Եզրիա, Ռասին, Ռասուս, Ատէլ և Տրէլ, դուք տարէք հեռացուցէք զամպ կարկտին հանդից, հանդաստանից, ծառոց և անկոց ի տեղւոյս, ամէն»։

Չորս կտոր թղթերի վրայ այո միենոյնը արտագրելուց յետոյ նոյն խորանում վերցնում է նախ Ս. Յովհաննու Աւետարանը և ապա Ս. Գրիգոր Նազեկացու ազօթագիրքը և սրանց ժԲ. գլուխները կարդում այդ թերթիկների վրայ և յետոյ ինքն իրեն անդաստան կատարում, Յետոյ այդ թղթերը տանում է տուն և մի մարդու տեղ պահում. ինքն էլ 40 օր ողջախոհութեամբ է անցկացնում։

Համարձման օրը, այդ թղթերը ծոցում դրած ներկայ է լինում պատարագին, որից յետոյ ամէն մինը տալիս է մի երկտասարդի, որ տանի գիւղի մի անկիւնում, երկու քարերի մէջ, մի շոր տեղ թաղի։ Կարկուտն այդ թղթերի սահմանից ներս չի կարող անցնիլ։

Երազատես.—Լօռին ունի նաև երազատեսներ, որոնք խնդրատուների յանձնարարութեամբ քնում են և երազում տեսնում, թէ մինի հիւանդութիւնը ի՞նչ սրբից է յառաջացել, կամ կորած անասունը սրտեղ է, և կամ զողացուած իրը ո՞ւմ մօտ է։ Այսպիսի երազատեսներից նշանաւոր է եղել գեոգեդի Հուդին, որի սրբատուր շնորհը փոխանցել է նրա եղբօր կին՝ Եղոսին, որին այժմ էլ գիմում են շատ շատերը։

Մախ չափնլ.—Երբ ցանկանում են իմանալ, թէ մինի հիւանդութիւնը վախճանալուց է յառաջացել, գիմում են վախ չափող կանանց, որոնց մի որեւէ սուրբ պարգեւել է այդ իմանալու շնորհքը։ Վախ չափող կինը մի քանի անգամ երեսը խաշակնքելով քանդում է իւր գօտին, մի ծայրը տալիս հիւանդի ձեռքը, միւս ծայրից ինքը ձախ ձեռքով բռնում և «վախի

աղօթքներից» մինը շնջալով՝ աջ ձեռի արմունկը դնում բրանած տեղին և դաստակը աջ ու ձախ դարձնելով մեկնում զօտու վրայ. ապա ձախ ձեռով՝ առանց զօտու բռնած տեղը թողնելու՝ առաջ է բերում և բռնում զօտու այն տեղից, ուր հասել էր աջ ձեռի ցուցամատը և այս կերպ մի կանգուն ևս չափելով՝ հիւանդին բռնել է տալիս երկրորդ կանգունի յանկած տեղից. Ապա բաց է թողնում առաջի կանգունը չափելուց յետոյ բռնած տեղը և կրկին երկու կանգուն չափում, եթէ այս անգամ «ձեռքը երկարանալով» անցնում է հիւանդի բրանած տեղից, առել է հիւանդը վախեցել է և սննդան ստատիկ՝ որքան աւելի երկարանում է ձեռքը. իսկ եթէ «ձեռքը կուճ գալով» չի հասնում բռնած տեղին, նշան է, որ հիւանդու թիւնը վախից չէ յառաջացել:

Յետոյ վախեցածին աղօթում են այսպէս՝ վերցնում են նրա մօր գօտին, վախի աղօթքը երեք անգամ առում, իւրաքանչիւր անգամին մի հանգոյց ձգելով զօտու վրայ և զիշերը դնում վախեցածի գլխի տակ:

Մնա այդ աղօթքները.

Վախ չափելու.

Հրէս էկաւ երեք ձիււար,

Մինը Յիսուսը,

Մինը Բրիստոսը,

Մինը Մարիամ Աստուածածինը,

Թամբեց սև ձին,

Հաքաւ սև շորը,

Մարի էս կոնովը վէր էլաւ,

Էն կոնովը վէր էկաւ,

Դուշմանի աչքը հանեց¹⁾:

Վախը բռնելու.

Դեղին ծաղիկ,

Դեղնածաղիկ,

Մէրը քաղեց,

Դուսարը փնջեց,

¹⁾ 3 անգամ են առում, միւս անգամներին զհարմիր, սպիտակ ածականներն են տալիս ձիւն և շորին:

Հէրը ճնշեց,
Որդին փնջեց.
Էլաւ սարին,
Քոթոթը քարին,
Հաւն ա թառին,
Կոճն ա կապին.
Ա՛յ սիրտ, տեղդ:

Չար աչք.— Լուսնայիններն էլ հաւատում են, որ մի քանի, մանաւանդ շէկ, մարդիկ չար աչք ունին և ինչի, ում որ հաւանին՝ աչքով կը տան,— իբր կը կոտորի, իսկ մարդը կամ անասունը կը հիւանդանան, գլխները կը ցաւին, կը սկսին սառալիկ յօրանջել: Չար աչք ունեցողները շատ անգամ յայտնի են լինում, և մարդիկ զգուշանում են նրանցից, այսպէս, օրինակ, երբ դրանք մինի տանից դուրս են գալիս, տնեցիներն օգտի ժողովից վերցնում են և դրանց յետեից փչում ասելով. «Քու չար աչքը քի հետ տար», որպէսզի եթէ նոյնիսկ աչք տուած լինի՝ անցնի:

Եւ որովհետեւ առաւելապէս երեխաներին են աչք տալիս, ուստի և հոգատար մայրերը բռնի ծառից փոքրիկ կուժ են շինում և օրօրոցից կախում, որպէսզի եթէ աչք տան, այդ կուժը արագութիւն և երեխան ազատուի, և կամ մի քիչ խոզի մաղ, մի կոտորած առեղ և մի քիչ մոխիր են ածում մի փոքրիկ տոպրակի մէջ և կախում երեխաների վզից: Ոմանք էլ եօթը հատ աչքահալուէք (զունաւոր հլուններ) 4 կնոջ և 3 աղամարդի աղօթել են տալիս և կարում երեխաների թիկունքին: Թէ այս հուլունքները և թէ առհասարակ աչք տուածներին աղօթելիս՝ վերցնում են մի առեղ կամ մի գրչահատ, և աղ ու հաց, շարունակ յօրանջելով շնորհում են չար-աչքի մի աղօթք, թեթեւութեամբ թքում հիւանդի գլխին թիւհ, թիւհ, թիւհ, անելով, և վերջը աղ ու հացը երեք անգամ պտտեցնելով հիւանդի գլխով, տալիս են, որ տան շանը, որպէսզի «չար նիւթը» շանը անցնի:

Չար աչքի աղօթքները շատ կան, և շատ շատերը դիտեն, թէ տղամարդիկ և թէ կանայք, մանաւանդ պառաւանք: Թէ այս և թէ միւս, կախարդական աղօթքներն ամէն մարդ կա-

րող է սովորել և գործադրել, որանց համար հարկաւոր չէ երազում մի որևէ սրբից շնորհ ստանալ, ինչպիսին հարկաւոր է փիլիթա թափելու, վախ չափելու, մաղ դնելու համար. այստեղ միմիայն պէտք է որ սովորեցնողն ու սովորողը տարբեր սեռի լինեն, ապա թէ ոչ երկուսի աղօթքն էլ չեն «կտրիր» — աղդեցութիւն չեն ունենալ. Ահա այդ աղօթքներից մի քանիսը.

Ա.

Ձար աչքը,
 Ձար սահաթը,
 Հոգևոր պառաւը
 Հանէ չար աչքը,
 Մաղի պէս մաղէ,
 Եղի պէս պարզացնէ,
 Աղի պէս հալէ,
 Մոմի պէս սառցնէ,
 Իծի պէս ծրկըկացնէ,
 Ուլի պէս մըկըկացնէ,
 Օցի պէս սըկըկացնէ:

Բ.

Ձար աչք, չար նիւթ,
 Ձար սահաթ,
 Սև սարի տակին,
 Սև քարի տակին,
 Օձի պէս սողէր,
 Ուռի պէս դողէր,
 Ֆողի պէս մաղուէր,
 Խախալի պէս ձկնկրտուէր,
 Թէ մարդ ա մերուքը զէր գայ,
 Թէ կնիկ ա հաււը զէր գայ:

Գ.

Ով աչքը ընթահարէ,
 Բրիստոսը նրա աչքը հանէ,
 Կապիտ եղբւր լձեցի,
 Կապիտ կովը կթեցի,

Կապիտ մածուն հանեցի,
 Կապիտ խնոցի հարեցի,
 Կապիտ կարագ հանեցի,
 Կապիտ մարդ, կապիտ կնիկ,
 Թէ մարթի ա աչք տուել՝
 Աչքը դուս գայ,
 Թէ կնիկ ա աչք տուել՝
 Հաւլը (ծամբ) վէր գայ:

Դ.

Աչքը բնաւորի,
 Քրիստոսը մանաւորի,
 Ուսի պէս գողայ,
 Օձի պէս սողայ,
 Մազով մազուի,
 Շտաբարով շտաբարուի,
 Խրխալով խրխալուի,
 Դոմշի պէս տըռնեցայ,
 Աղի պէս հալուի,
 Տւարի պէս բռնչայ,
 Դորդան պէս ճանչայ,
 Թէ կնիկ ա, հաւլը վէր գայ,
 Թէ տղամարթ ա, միրուքը պոճոկուի:

Ե.

Զար աչքը,
 Զար հարարանի,
 Քանց շունը կատաղած,
 Քանց գետը վարար:
 Պիղծ ճւղ ես գնում,
 Պիղծ պիղծ անելով,
 Կով կով անելով,
 Եղ եղ անելով:
 Սե սարբմը սե շոր կայ,
 Սե ձորբմը սե ֆոր կայ,
 Սե ֆորբմը սե օձ կայ,
 Միսը կէ, արինը խմի,
 Յիսուս Քրիստոս.

2.

Գրիստոսի ութը մասնով երկու բթով,
 Չար աչքը արընի,
 Չար միտքը կործանի:
 Աստուածածնի քաղցր կաթնով
 Չար աչքը արընի,
 Չար միտքը կործանի:
 Սուրբ Սարգսին ձիւ ձարով
 Չար աչքը արընի,
 Չար միտքը կործանի:
 Աստուածածինը նստել ա մարմար քարին՝
 Աղօթում ա էս հիւանդին,
 Չար աչքը արընի,
 Չար միտքը կործանի:
 Յոնան մարգարէն ձկան փորումը աղօթեց,
 Սե օձը սե սարի տակին կնքուեց մկրտուեց,
 Չար աչքը արընի,
 Չար միտքը կործանի:

3.

Պատուեց սե լեռը,
 Դուրս եկաւ սե ձին,
 Դուրս եկաւ սե մարդը,
 Դուրս եկաւ սե օձը.
 Սե օձի մի աչքը ջուր էր,
 Միւս աչքը կրակ էր,
 Քուխ աչքաւորի,
 Շէկ աչքաւորի,
 Կանանչ աչքաւորի,
 Կապուտ աչքաւորի,
 Չար աչքը տրաքի:

4.

Շաղկոյս ասա,
 Շէնաւրիս ասա,
 Դարեկիս ասա,
 Ուլիս ասա,
 Ուլամանիս ասա,

Թաւիս ասա,
Թաւամանիս ասա,
Էս կուռը Զուր,
Էն կուռը Զուր,
Մէջը կապ ու կշկուռ,
Չար աչքը ճաքի,
Պատով տամ պատահարուի,
Օձի պէս սողայ,
Մկան պէս դողայ,
Աստուած քե պահի, պահպանի,
Չարը քե չը մօտենայ:

Ասում են 7 անգամ:

Թ.

Չար աչքին՝ չոր փչակին,
Քար ու քացախ բերանին,
Չէն ուտէր, զէն տանէր,
Չէն տանէր տէր իւր գոխերին,

Աչքի հատ.—Երբ մինի աչքի մէջ բրնձի մեծութեան բծեր (հատ) են գոյանում, պառաւ կանանց աղօթիկ են տալիս, որ անցնի. Սրանք ջրով լի մի աման բռնում են այգալիսի հիւանդութիւն ունեցողի աչքի առաջ, և զլիսի վերայից 7 հատ բրնձ մի մի ձգում են ջրի մէջ, ամէն անգամին հետեւեալ աղօթքը կրկնելով.

Մեր տան եղի կռնէն մի կալ,
Կալի միջին մի զէզ,
Դէզի միջին մի հասկ,
Հասկի միջին մի հատիկ,
Հատիկը գցի անդունդը:
Ա՛յ, հատ, դու այստեղ Զուրն ընկի,
Ա՛յ, հասկը, դու էլ կալն ընկի:

Ոմանք էլ այս աղօթքն են ասում.

Օխտը լուծը,
Օխտը սամի,
Օխտը սմտաէն,
Օխտը հետ ասեմ,

Այքի հետ վերցի,

Քեզ փրկի.

Հայր մեր, որ յերկինս...

Բեղնի ետրա (рожа).—Երբ երեսի վրայ մանր բշտիկ-ներ են գուրս գալիս՝ մի դանակ քոկով վէրքին՝ 7 անգամ շնչում են հետևեալ ազօթքը.

Բեզօ,

Բեղնիերօ,

Քու դեզն թնչ ա,

Անհալ մեղքը,

Գողգոթա՝ ծաղիկը,

Սառը շաքարը.

Կը գողեմ, կը գողասանքեմ,

Ալամ՝) աշխարհքի գլխին կը պահեմ:

կամ

Բեղնի, բեղնի ետրայ,

Գողգոթի ծաղիկ,

Քու դեզն թնչ ա:

—Թսան բողոճը:

Բեղնի, բեղնի ետրայ,

Քու դեզն թնչ ա:

—Չամիչը,

Բեղնի, բեղնի ետրայ,

Քու դեզն թնչ ա:

—Գորտը:

Շեկէկ. (мигрень).—Երբ գլխի կեսն է ցաւում—շեկէկ ունին—հետևեալ ազօթքը գրում են մի թղթի վրայ, ետևն-կիւնածն ծալում և կարում եթէ անամարդ է՝ գլխարկի, իսկ եթէ կին՝ գլխաշորի մէջ.

Շեկէկը մտաւ խոտի դէզը,

Երկաթը հէնց կերաւ,

Բնց որ խոտը՝ եզը,

Առաւօտեան սուրբ Գէորգի անէճքով

Վե կաց, գուրս ել, շեկէկ:

Գորտնով, (бородовка).—Կամ ձեռին աղ բռնած շը-

1) Գրում. 2) Համայն.

շնորհում են հետեւեալ աղօթքը և կամ մի հաւկթի վրայ դրում այդ և հինգ կամ եօթը ճանապարհների ընդհարման կէտում թաղում.

Լիւթնը նոր,
Գորտնուկը չոր.
Օրթում ուտեմ,
Թոք չուտեմ:
Այ աղ. դու այստեղ հալուի,
Այ գորտնուկ, դու ըտտի չորացի:

Գէլ-կապ.—Երբ Լօռեցու անասունը կորչում է կամ հանգն է մնում, գէլ-կապ անողին գայլի բերանը կապել է տալիս, որպէսզի սա չը կարողանայ իւր անասունը ուտել. Պատմում են, թէ շատ անգամներ գէլ-կապ անելուց յետոյ գնացել տեսել են՝ որ գայլը կապուած բերանով հանգիստ պազած է ոչխարի մօտ, առանց նրան մի որեւէ վնաս հասցընելու. Լօռեցին նաեւ այնքան բարեսիրտ է, որ իւր անասունը տուն բերելուց յետոյ նոյն գէլ-կապ անողին գայլի բերանը բանալ է տալիս, որպէսզի խեղճը քաղցածութիւնից չը սատակի. Գէլ-կապ անողը հետեւեալ աղօթքը եօթը անգամ շշնջալով եօթը հանգոյց է ձգում տխրատէնի (տրեխի կապ) կամ գուլպի թելի վրայ, որպէսզի ազա՛հ գայլի բերանը կապուի. կամ կացինը դնում սանդերքի բերանի մէջ, որպէսզի գայլի բերանն էլ սուր դրուի, և կամ մոխրով լի գզալը դրնում է պատի մէջ, որպէսզի գայլի աչքերն էլ մօխիւր լցուի և չը տեսնէ անասունին:

Գայլի բերանը բանալիս առանց մի որեւէ աղօթք ասելու արձակում են հանգոյցները, վերցնում կացինը սանդերքի բերանից և գզալի միջից մոխիրը գէն ածում:

Ահա այդ աղօթքը.

Գիր անեմ, գէլ-կապ անեմ,
Օխաը մատով, օխաը բթով,
Աստուածածնայ քաղցր կաթով,
Լուսաւորչի սուրբ աջով,
Գէլի դունչը կապեմ,

Փորը ցխի ¹⁾ անեմ,
Ոտները ծղի ²⁾ անեմ,
Ատամներն մոռի անեմ,
Լեզուն տըխտըմոր ³⁾ անեմ,
Սուրը Սարգսի ձիու չարը
Դեամ անեմ, գլուխն անեմ,
Տանեմ քօթկիցը ⁴⁾ կապեմ:

Սրտամնայ.—Երբ մինը վատ է զգում իրեն և ավորժակ չի ունենում, կարծում են թէ մի որեւէ բանից զարշել է՝ սրտամնայ է եղել: Եւ որպէսզի ստուգեն իրենց ենթադրութիւնը՝ դիմում են սրտամնայի աղօթքը իմացողին և «սա ջըրով լի մի թասի մէջ մի ասեղ է ձգում, աջ ցուցամատը դրնում վերան և հետեւալ աղօթքը կօթը անգամ կրկնելուց յետոյ բարձրացնում է ցուցամատը, եթէ ասեղը կաած լինի մատին՝ նշանակում է, որ սրտամնայ է եղած»:

Ահա այդ աղօթքը.

Միպտակ սարի տակիցը,
Միպտակ Ուհաննէս դուրս եկաւ,
Միպտակ ջուրը մտաւ,
Միպտակ ձեռը տարաւ,
Միպտակ ձուկը հանեց,
Անձեռը բռնեց,
Անդանակ մորթեց,
Անկրակ խորովեց,
Անխշտահ կերաւ,
Մատաժուժէն ելաւ:

Երբ այսպէս որոշում են, որ հիւանդութիւնը սրտամնայ է, մի քանի առաւօտ հետեւալ աղօթքը շնչալով մի գաւաթ սառը ջրի վրայ՝ մի քիչ շաղ են տալիս երեսին, մնացածը խմեցնում, խորհուրդ տալով, որ թթու բաներ ուտի, և դրօսնի գլուխն բարձր բռնած:

Ահա աղօթքը.

Աթլաս,
Բաթլաս,

¹⁾ Ցիխից ²⁾ ծղօտեայ ³⁾ Թթիմօր, խաշ. ⁴⁾ Կռնից,

Թալաշբաշ,
Կարմիր քրեզան,
Լիքը կուծ:

Կոյինը կամ սանջու.—Նրբ մինի փորը ցաւում է, աղօթով պառաւը մի պոչիկ գդալ ձեւին ցաւոտ տեղերը սեղմելով աղօթում է՝ չնշալով հետեւալ աղօթքը և պատուիրում թթու թան խմայնել:*)

Ինքը սուրբ,
Տեղը մսուրք,
Թթու թան,
Պոչիկ գդալ,
Պառա խան.
Ով սուրբ Աստուածածին,
Դու կտրես (այս ինչի) սանջուն:

Խիթը.—Այսպէս է կոչւում մրտիլուց յառաջացած այն հիւանդութիւնը, որի ժամանակ մէջքի և ուսերի մէջ զտնուող երակները կապտում են: Բժշկելու յուսով արորում են այդ երակները՝ չնշալով այս աղօթքը.

Խիթքը խթեց,
Քրիստոսը վեր եկաւ խաչակնքեց,
Որ չէր խաչակնքէ
Խիթքը մարդ կ'սպանէր.
Քրիստոս բռնեց կանեփէ թուղը,
Եկաւ առաւ Լուսաւորչու ալը:

Նամանի (կենդանիների рожа) Մի արծաթէ դրամ

*) Աղօթողները այս աղօթքն յառաջանալու պատճառն այսպէս են բացատրում. Մի անգամ, երբ Քրիստոս անցնում էր մի աղքատիկ գիւղով, մի գիւղացի հրաւիրում է նրան իւր տուն, մի պոռա (կոտորւած) խան (ցորեն չափելու աման) դնում՝ վերան նստելու և մի պոչիկ (պոչը կոտորւած) գդալ ձգելով թթու թանի մէջ՝ առաջարկում ուտել: Քրիստոս սիրով ընդունում է այդ աղքատիկ, բայց սրտանց հիւրասիրութիւնը, և երբ տեսնում է, որ դրա երեխան տանջւում է փորացաւով, աղօթում է նրան վերոյիշեալ աղօթքը հնարելով և աներեղթանում է: Այնուհետեւ թթու թանն ու պոչիկ գդալով մատսածը վերոյիշեալ աղօթքի հետ համարւում է փորացաւը կտրելու ամենալաւ միջոց:

դնելով վերքի վրայ կամ քսելով նրա շուրջը և կամ դանակով խաշակներով եօժն անգամ ասում են այս աղօթքը.

Աթլաս,

Պաթլաս,

Ալալարա

Բաս բաս:

Մկնատամ.—Մի թղթի վրայ գրում են հետևեալը և դնում մկնատամի վրայ.—

Ամօն ամօն, յալ ամօն էն էն ամօն բրայ բոն, բրայ բոն ամօն.—Ազ, եզ արզ, դատագ, ազ, ազ, եղէզն:

Սյս գրում են առաւելապէս չորեքշաբթի և մանաւանդ «չիք-չորեքշաբթի» (Զատիկի Աւագ չորեքշաբթի) օրը:

Շնորհի յարժակումից ազատուելու համար ասում են.

Յիսուս Քրիստոս աշխարհ եկաւ:

Շուն կար՝ գլուխ չկար:

Օճի խայթոցից ազատուելու համար օձ տեսնելիս ասում են.

Կորիք անիծեալ. կապեալ լինիս Օհան Օձնեցու առաջի անմահ պատարագին:

Մինի սէրը գրաւել ցանկանալով մի փոքրիկ թղթի վրայ գրում են.

Սուրբ Յարոս,

Սուրբ Ամաթոս,

Սուրբ Սալաթոս,

Միբեցուցէք (այսինչին այսինչի) հետ:

Յետոյ հռանկինտձէ ծալում են, մի շորի մէջ կարում—համայիլ շինում—և միշտ պահում սէրը գրաւել ցանկացողի մօտ և կամ մանր կտորներ անում, լցնում ջրի մէջ և լամցնում նրան, որի սէրը կամենում են գրաւել:

ՄՆՈՏԻԱՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Աքաղաղը իմաստուն է, նա իմանում է երկնքի դանդաղների առաջին զարկը և ինքն էլ թռչելու թափահարում, ձայն տալիս:

Սև հաւը խեղդում են և դռան շեմքում թաղում, որ չարը ներս չմտնի: